

2.1 Muzeologie jako téma odborné přípravy

Pavel ŠOPÁK

Definování odborného profilu muzejního pracovníka v českých zemích souviselo s hledáním odpovědi na otázku, co je – co má být nebo spíše čím může být – samotná *muzeologie*. Obecně lze říci, že se v posledních desetiletích 19. a v první polovině 20. století se na tuto otázku snažila odpovědět řada protagonistů muzejnictví, a to zjevně pod vlivem Německa (Johann Theodor Graesse), kde se muzeologie formovala na základě rozsáhlých a dlouholetých zkušeností s muzejní problematikou, s fungováním muzejních institucí různého typu a v konfrontaci muzejníků s každodenními problémy. Tak se zrodil požadavek speciálního muzejního vzdělání jako vzdělání komplexního a současně praktického, stojícího nad odborností (archeologie, etnografie, dějiny umění, historie, filologie, přírodovědné a technické obory). Budiž zdůrazněno, že v té době byly jednotlivé přírodovědné i společenskovední disciplíny jasně vyděleny, měly definován svůj předmět oborového zájmu, své metody a disponovaly vlivnou reprezentací v podobě kateder četných německých univerzit.

V českých zemích byla univerzita jen jedna, a to v Praze, roku 1882 rozdělená na českou a německou univerzitu. Na české univerzitě, nynější Univerzitě Karlově, působil archeolog a antropolog Lubor Niederle (1865–1944). Niederle, kryjící se pseudonymem J. Novotný, vydal ještě před svým univerzitním působením (od 1898) jednu z prvních českých prací na téma muzeologie.[\[1\]](#) Zásady, které v brožurce uvedl, ohlašují principy běžně uplatňované ve 20. století: šlo mu o zamezení tříštění sbírek, o prosazení oborového znalectví jako základu pro jejich třídění, o otevření českého prostředí zahraničním

zkušenostem, zejména Německu, [2] o prosazení funkce památek nikoliv v jejich samotné existenci, nýbrž v jejich pramenné hodnotě pro vědu, o důrazu na provenienční princip (archeologické nálezy ponecháváme spolu s materiálem, jenž byl nalezen v místě, nevydělujeme je z kontextu; archeologické naleziště je dokumentováno, tj. zejména zaměřeno včetně orientace podle světových stran atd.) nebo o konzervaci artefaktů, které jsou tak chráněny před poškozením či zničením. Niederle samozřejmě předpokládal, že amatérský archeolog–muzejník udržuje kontakty s profesionály, kteří jej vedou a usměrňují v jeho zálibě.

Niederle sice nepsal o speciálním muzejním vzdělávání, nicméně je svým textem anticipoval. Za shrnutí Niederlových principů lze považovat příspěvek Klimenta Čermáka *Výchova v muzeologii*. [3] Také další muzejní praktici počátku 20. století plédovali pro osvojení si určitých obecně platných principů a metod, což lze chápat jako projev snahy po profesionalizaci muzejní práce – a současně jako projev implicitní snahy po vzdělávání v oboru muzeologie jakožto komplexu speciálních muzejních činností. To se promítlo například do skladby příspěvků, publikovaných v časopise *Československé letopisy muzejní*, jež měly manifestovat „*kulturní vyspělost národa po stránce muzeologické*“. [4]

Novou kvalitu v chápání muzejní práce z hlediska důrazu na odbornost muzejníka a metodičnost pracovního výkonu se podařilo nastolit ihned po vzniku Československé republiky. Iniciativu v tomto smyslu nevedla univerzita či muzeum, nýbrž samotná vláda, resp. tehdejší politická reprezentace, která v prosinci 1918 konstitovala ministerstvo školství a národní osvěty. Šestý ze sedmi odborů obsáhl sféru vědy, umění a lidovýchovy (osvěty), počítaje v to i muzejnictví a ochranu památek. Nutno zdůraznit, že organizátoři ministerstva si byli plně vědomi, že organizace muzejnictví a památkové péče byla před válkou nejvyspělejší v Německu a Rakousku a na ně je třeba i v nových republikánských časech navazovat, byť bylo

doznáváno, že oproti památkové péči chybí československému muzejnictví přímý předstupeň v rakouské státní agendě. Centrální komise pro památkovou péči ve Vídni, tvořící spolehlivý základ ochrany památek i v ČSR, „nenabyla nikdy pronikavějšího vlivu na muzejnictví, omezujíc se na náhodné subvencování a náhodou revizi některých ústavů muzejních.“ Proto „organizace muzejnictví je naprostá tabula rasa a bude vyžadovat delší doby, než se vyvine stejně bohatě jako agenda ochrany památek.“[\[5\]](#) V těchto povšechných úvahách se sice ještě nehovoří o odborném vzdělávání muzejníků, na to je příliš brzy, ale o *odborné kvalifikaci* ministerských úředníků, čemuž můžeme rozumět jako anticipaci odborné kvalifikace všech pracovníků rezortu. A dále je třeba si povšimnout, že alespoň u muzeí požívajících státní či zemské ochrany jsou později muzejní pracovníci titulováni muzejními *úředníky*, jelikož podléhají služební systematice.

Je zjevné, že pro naprostou většinu pracovníků v muzejnictví byly teoretické a koncepční otázky oboru záležitostí soukromého zájmu a náhodně získaných poznatků. Proto byly důležité muzejní kurzy, v meziválečné době organizované z popudu ministerstva školství a národní osvěty. Z nichž vzešly různé instruktivní texty, jež vyjadřují touhu centrálních institucí po jednotě v muzejních otázkách. Klíčový je soubor textů, redigovaný Janem Hofmanem (1883–1945),[\[6\]](#) který je produktem úvah o komplexní ochraně kulturního dědictví, vedené z ústředí.[\[7\]](#) Naproti tomu z opačného pohledu, od vlastní muzejní praxe směrem do šířky obce československých muzejníků, a proto způsobem snadno pochopitelným i lidmi postrádajícími vyšší vzdělání, napsal svou příručku muzejní praktik Ladislav Lábek (1882–1970).[\[8\]](#) Kombinace praktických zkušeností a návodů, jak muzeum organizovat a vést z hlediska osvětového působení, vyznačuje rovněž instruktivní texty muzejníků, publikované v letech okupace.[\[9\]](#)

Ačkoliv již před druhou světovou válkou existovaly pokusy o

vysokoškolské vzdělávání v oboru muzejnictví, resp. muzeologie – v roce 1921 zřídil ředitel Moravského zemského muzea Jaroslav Helfert lektorát muzejnictví při Masarykově univerzitě v Brně a od roku 1936 se obor *muzeologie* (sic!) podobným způsobem vyučoval na Komenského univerzitě v Bratislavě – vzdělávání v muzejní oblasti se plně rozvinulo až po roce 1945. Důraz byl kladen na teoretický základ muzejní práce, a to pod vlivem akademické praxe, takže jako místo muzeologického vzdělávání se zdála být nejvhodnější vysoká škola humanitního směru. Existuje zde jistá ne nepodstatná analogie s tím, jak po válce zesílilo úsilí po zakládání samostatných pedagogických fakult, jelikož se zdálo, že dosavadní filozofické fakulty nejsou schopny postihnout specifika vysokoškolské přípravy učitelů základních škol.[\[10\]](#) Nejde snad o zřízení samostatné muzeologické fakulty, jako spíše o konstituování pracoviště (katedry, semináře), jež by se muzeologii věnovalo na akademické bázi, teoretickou muzeologii rozvíjelo, tříbilo její pracovní a argumentační pole, formulovalo badatelské otázky a hledalo na ně odpovědi. A to při vší úctě k muzeím a profesním organizacím muzejních pracovníků nebylo a ani není v dnešní době naprosto možné. Přesto však aktivity centrálních muzejních institucí v oblasti muzejního vzdělávání (nebo spíše školení v oblasti muzejní praxe) byly a jsou integrální součástí muzejní praxe,[\[11\]](#) zjevně vyplňující stále přetrvávající vakuum v oborovém vzdělávání, jež se odehrává na univerzitě.

Po roce 1945 a ještě více po roce 1948 byl teoretický základ muzejní práce diktován apelativním požadavkem nového poslání muzeí tváří v tvář lidově demokratickému zřízení. Muzea napříště již nebudou polosoukromé korporace, nýbrž instituce zřizované státem nebo národními výbory, a proto bude nezbytné, aby byla otevřena *všemu lidu*,[\[12\]](#) jemuž mají sloužit jako specifické vzdělávací instituce. To znamená, že zodpovědnou funkci muzejní osvěty je třeba svěřit kompetentním osobám, nikoliv amatérům s nejistým výsledkem pro stát a pro vládnoucí komunistickou stranu. Proto už v letech 1946 a 1947 připravil

Svaz českých muzeí kurzy pro pracovníky muzeí z celé republiky. V nich jsou patrné některé aktuální požadavky doby, zvláště přejímání majetku někdejších německých muzejních spolků. Důraz na muzejního pracovníka jako určujícího činitele veškeré muzejní aktivity je v padesátých letech 20. století něčím, co navzdory povinným ideologickým floskulím patří do dávné i méně dávné minulosti a dnes nelze než obdivovat. Zdislav Buřival to na celostátní konferenci v Bratislavě (1954) vyjádřil velmi adresně: „A nyní konečně, po tak dlouhém putování muzejními síněmi, dospívám k osobě toho, který je duší muzea, na němž to všechno záleží a jehož práce si tak vážíme – k osobě muzejníka.“[\[13\]](#)

V této atmosféře nadšení a současně prakticismu se rodily i učební texty pro přípravu těchto pracovníků. Příkladem budiž dnes již pozapomenuté skriptum historika umění a památkáře Júlia Kálmána (1911–1991) *Muzejnictví* (1955) – tedy příznačně nikoliv *muzeologie* – které sleduje direktivu sovětského muzejnictví, jež má v úběžníku funkci nástroje propagandy politických a vědeckých poznatků, doplňující školské vzdělávání a politické školení. Pojmu muzeologie se zde užívá ve dvou významech: *teoretickou muzeologií* se rozumí „celková teorie muzejnictví“, podmíněná osvojením si marxismu-leninismu, *speciální muzeologií* pak všechny aplikace těchto obecností na konkrétním materiálu.[\[14\]](#)

Pojetí *muzeologie* (častěji synonymně *muzejnictví*) je diktováno samotným posláním muzea, skladbou muzejních sbírek a jejich využíváním veřejností. Jiří Neustupný (1905–1981) se k muzejnictví vyjádřil publikací, vydanou v roce 1950, tj. v roce, kdy začala být výuka na filozofických fakultách cíleně doplňována o muzeologickou problematiku. Také on rozlišoval pojmy muzeologie obecná a muzeologie speciální, i on se hlásil k odkazu 19. století (Kliment Čermák), k požadavku jednotné muzejní sítě, v níž by poklesl význam vlastivědných muzeí a zesílil význam muzeí speciálních, i on vyžadoval rozdělení sbírek na sbírky základní (studijní, depozitární) a výstavní,

plédoval pro požadavek jednotné evidence sbírek a pro jejich řádnou a účinnou konzervaci, což jsou principy, formulované již před první světovou válkou. I Neustupný chápal muzejní prezentaci jako průmět vědecké, pedagogické a estetické aktivity (tj. jako výsledek spolupráce vědce, pedagoga a výtvarníka) a rozlišoval stálé expozice od časových, zejména dobově módních putovních výstav atd. [15] Vědecký základ muzejní práce ve společenskovědní oblasti pak měla tvořit *historie* (nikoliv archeologie!); odtud pak vzcházel požadavek na „zhistoričtění“ expozic a na subsumování oborově rozmanitého materiálu pod jednotný historický (rozuměj: marxisticko-leninský) koncept. [16] Padesátým letům odpovídá i apel na vlasteneckou výchovu muzejními expozicemi a výstavami a zesílená osvětová funkce, promítající se do putovních výstav a do obecné srozumitelnosti muzejních (re)prezentací (výstavy, katalogy k nim, doprovodné aktivity, vystupování muzejníků na veřejnosti); [17] šedesátým letům byla naproti tomu vlastní orientace na dokumentaci současnosti, nárokováná již na konci padesátých let. Později se Neustupnému pojem *muzeum* ještě více snoubil se slovy *věda* a *osvěta*; muzejní předmět je tudíž vědeckým pramenem *sui genesis* a tak je zákonitě subsumován pod určitou vědu. Tak se vedle muzeologie *obecné* vyděluje muzeologie *speciální*, což je „*teorie a metodologie aplikace vědních oborů na funkci muzea*“ nebo snad lépe komplex činností nakládání s muzeáliemi jako (vědeckým) pramenem. Práce s předměty uloženými v muzeu – jak zdůrazňuje Neustupný – je současně činností, podřízenou prací s různými možnými typy pramenů. [18] Napětí mezi teorií, tj. marxisticko-leninskou ideologií a jejím rozvedením v muzejní prezentaci, a praxí ovládá i zbylá produkce odborných textů o muzejnictví z druhé poloviny čtyřicátých let a let padesátých, kam náleží jak četné programové texty (např. texty Karla Tučka), tak ceněná instruktivní práce Josefa Františka Svobody (1874–1946). [19]

Šedesátá léta 20. století byla přelomovým údobím z hlediska formulování představ o teoretických aspektech muzeologie a deklarování potřeby jejich systematického rozvíjení.

Teoretickou bází muzeologie už netvoří ideologická doktrína marxismu-leninismu, jak tomu bylo v padesátých letech, nýbrž intelektuální základ, rozvíjený na základě abstraktní kategorie *muzeality* (odtud muzeálie, muzealizace, muzejní fenomén). Bází měla být napříště akademická půda, nepochybně také proto, že vedle muzeologických kurzů na různých školách [20] vznikla díky profesoru Janu Jelínkovi (1926–2004), vzděláním antropologu a řediteli Moravského zemského muzea, koncem roku 1963 na filozofické fakultě brněnské univerzity samostatná katedra muzeologie, jejíž výuka pro archeologii, etnografii, literární historiky a teatrology započala akademickým rokem 1964/1965. Rozvoj měla zajistit pravidelně pořádaná muzeologická sympozia a plánováno bylo vydávání sborníku pod názvem *Museologia*. Profesor Jelínek dále inicioval ustavení Mezinárodní komise pro výchovu muzejních pracovníků (ICTOP) (od 1967). V tomto směru se úsilí po teoretickém prohloubení přípravy muzejních odborníků a pěstování muzeologie jako samostatné katedrové disciplíny v Brně, ambiciózně otevřené mezinárodním podnětům, jen zčásti potkalo se zájmy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, orientovaného přece jen primárně k české národní muzejní tradici. Protagonista starší generace teoretizujících muzeologů Jiří Neustupný při této příležitosti formuloval svou představu o tom, jaké parametry by měla muzeologie splňovat: 1/ výuka muzeologie by měla být primárně teoretická a neměla by sledovat pouhé praktické zřetele; 2/ pojem muzeologie by se měl naplňovat reflexí současného stavu a projektováním budoucnosti oboru, než aby kořenil v minulosti. Jinak řečeno, těžiště muzeologických studií by neměly být dějiny muzeí, tj. historismus, těšící se přízni v padesátých letech, byl nahrazen výrazným perspektivismem; 3/ teoretická muzeologie patří na univerzitu, praktické aplikace oboru do muzea; 4/ do muzea by měli přicházet jen vysokoškolsky vzdělaní odborníci, kteří znají jak svůj obor, tak mají vzdělání v oboru muzeologie. V tomto ohledu by stačilo i doplňkové studium ve formě postgraduálního vzdělávání na vysoké škole, pokud muzeologii nestudovali jako

součást pregraduální přípravy.

Tento vnější, organizační rámec uplatnění muzeologie je viditelně nesen duchem své doby: oproti předešlému období vyznačuje šedesátá léta radikální modernismus, což plně odpovídá záměně „historizující“ muzeologie za muzeologii „perspektivistickou“, důraz na koncepčnost, systematicčnost a současně vědeckost, opírající se o vysokoškolsky vzdělané muzejníky, kteří postupně nahrazovali nadšence a amatéry, určující podobu československého muzejnictví v padesátých letech 20. století a – jak se zdálo – nemístně prodlužující život staršího pojetí muzejní práce, kotvící ve starožitnickém, lokálně patriotickém duchu. Explicitně to vyjádřil Václav Pubal slovy: *„Zásluhou pochopení národních výborů nastoupil do regionálních muzeí poměrně značný počet nových, vysokoškolsky vzdělaných pracovníků, z nichž někteří jsou již připraveni nebo se dokonce již podílejí i na vědecké práci. Tito nemohli se smířit s dosavadním vlastivědným charakterem velké většiny muzeí...“* [21] Na tento obrat pamatoval i zákon o muzeích a galeriích č. 54/1959, který v §13 říkal doslova: *„Pracovníci v muzeích a galeriích musí mít pro výkon své funkce potřebnou politickou a odbornou kvalifikaci; předpisy o kvalifikačních předpokladech vydá, pokud to nepřísluší podle zvláštních předpisů do působnosti jiných orgánů, ministerstvo školství a kultury v dohodě s příslušnými úřady a orgány.“* Je však nápadné, že Neustupný podobně jako další aktéři obratu k teoretické („vědecké“) muzeologii coby akademické nauce sice spolehlivě a imperativně formuloval požadavek prohloubení teoretické dimenze muzeologie a její instalaci mezi katedrové disciplíny, ale nepoměrně hůře odpovídal na otázku, co by bylo její náplní. Nebo ještě jinak, čím by se lišila – dejme tomu – kupříkladu proti Kálmánovu pojetí muzeologie jako servisu, odpovídajícímu padesátým letům 20. století. Podle Neustupného by se *„obecná muzeologie měla stát ve své vrcholné části především sociologií muzejní práce [sic!], zabývající se jak vnitřními, tak i vnějšími vztahy v muzejnictví, například otázkami přínosu k vědeckému poznání*

a osvěty.“[\[22\]](#)

Východiskem – a skoro se zdá, že jediným myslitelným východiskem – pro další uvažování o muzeu a muzejní činnosti v teoretickém smyslu slova je koncept „antiinstitucionálně“[\[23\]](#) definované muzeologie (muzea i muzejního předmětu). Muzeum podle Zbyňka Zdislava Stránského (nar. 1926) uchovává reprezentanty hodnot a toto uchovávání souvisí s projektem člověka.[\[24\]](#) Těžiště se pak z instituce přesouvá k předmětu[\[25\]](#) a k nakládání s ním (shromažďování, uchovávání, zpracování, exponování). U Stránského je *muzealita* – klíčový pojem teorie – vztahovým rámcem mezi předmětem jako muzeálií a okolním světem, z něhož je muzealizací vytržen. Toto vytržení je spojeno s pozitivní kvalitou – a tu je třeba opět zdůraznit, že Stránský formuloval svou teorii v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století v době kulminace modernismu s jeho optimistickým perspektivismem a racionalitou, ovládající „osvojování“ reality ve prospěch člověka a jeho existence ve světě. V tomto směru zůstává Stránský modernistou, stejně jak jim byl Neustupný. Upozorněme ještě na důležitý terminologický rozdíl oproti minulosti, která operovala s pojmy *teoretická* a *praktická muzeologie*: teorii muzejních činností je ve Stránského terminologii vyreklamován pojem *muzeografie*, jež se oproti *muzeologii* týká samotné muzejní praxe.

Pokusme se ke Stránského koncepci připojit stručný komentář. Stránského pojetí – zdůrazněme, že mimořádně produktivní, originální a oprávněně přijímané v zahraničí (příznačně více než v českých zemích) – je handicapováno následujícím způsobem: muzeologie má být „vědeckým poznáváním a hodnocením muzeálií“, avšak toto hodnocení nemůže být statické, protože muzealizace je permanentní akt, probíhající v každém zakoušení reality muzea i v každém individuálním setkávání vnímajícího subjektu (diváka, posluchače, laika i samotného muzejníka) s muzejním předmětem. Odtud ostatně ono objevování potenciálních exponátů pro výstavy nikoliv vně muzea, nýbrž

v samotném muzeu; ve sbírce, kam se dostaly na základě – a to připustíme – určité momentální hodnotové preference a individuální volby a byly v ní „zapomenuty“, načež jejich „znovuobjevení“ je spojeno nikoliv s rekonstrukcí původního hodnotového vztahu, na němž byla muzealizace založena, nýbrž s hodnotovým posunem, s revizí jejich hodnocení. Samo dobrodružství muzea pro lidi vnímavé a vnímající, jeho tajemství a permanentního odkrývání tohoto tajemství, tkví ve schopnosti zakoušet muzeálii jakožto muzeálii; dávat jí šanci opakovaně a vždy různě „promlouvat“. Toto „promlouvání“ nesouvisí s ničím jiným, než s komunikací, probíhající v interakci předmět – divák – muzejník. Avšak ta nemá jen jeden směr a jeden cíl; všechny možné směry a cíle těchto interakcí (ve smyslu vstupních motivů i následků) jsou součástí „valenčního pole“ muzejního předmětu. Tak dospíváme ke zrelativizování jednoho směru čtení muzeálie, jenž by byl postaven na jediném, určujícím a autoritativním výkladu pojmů, jakými jsou *tradice*, *dědictví*, *kultura* či *dějiny*. Muzejní předmět pak ani nemusí být pouze vědeckým pramenem (jak chtěl Neustupný), ani metaforou a současně metonymií těchto abstrakt, protože zůstává osamocen mimo rámec velkých témat a oborových konceptů. Toto zrelativizování však mohl vnést do muzeologie až postmoderní odvrát od radikálního modernismu, jehož produktem je bezesporu i Stránského koncepce muzeologie.

Je zjevné, že takto pojímaná muzeologie nikdy nevstoupí do muzejní praxe – jak bychom mylně očekávali – přímo, tj. účastí na této praxi. Je a zůstane katedrovou disciplínou – a odtud nespravedlivá kritika muzeologie ze strany mnoha muzejníků, kteří jako by poněkud naivně očekávali od disciplíny recepty na provoz muzea. Kritici totiž zapomínají, že muzeologie v teoretickém pojetí může a musí muzejníky především inspirovat. Ba dokonce sama praxe, pro jejíž intelektuální prohloubení je určena, je ve své podstatě pramenem k obecně pojímané muzeologii. V tomto směru pak kontrastně vyznívá pointa Stránského úsilí: muzeologie by měla být „*vědou nových kvalit, která má umožnit nalezení potřebné relace mezi*

poznáním a hodnocením i dát muzejní činnosti základní kulturnětvorný smysl.“ Vidí tedy v muzeologii svorník, syntézu, a nikoliv výzvu k analýze a k tázání, což je opět důkaz dobově podmíněné modernistické objektivizace.

Jedno jméno, které se kupodivu v muzeologické literatuře nepřipomíná, ale dokládá produktivnost Stránského uvažování i vně muzea jako instituce i badatelského problému, je zde třeba připomenout: je to jméno historika umění a památkáře Ivo Hlobila (nar. 1942), který v sedmdesátých letech přistoupil k formulování požadavku teoretické památkové péče ve svazu se Stránského pojímanou muzeologií. Zdůraznil, že *„s pomocí zainteresovaných vědních disciplin speciální muzeologie nelze pochopit vlastní muzejní úkoly a především ne dobrat se k předmětu muzeologie.*“ Oporu Hlobilovi v úsilí povznést se nad utilitaritu oborů, zastoupených v muzeu, poskytla teorie památkové hodnoty Aloise Riegla (1858–1905), která poprvé – a vlastně vůbec naposledy – spojila sféru kulturního dědictví a systematiky abstraktních hodnot. Památkář, jehož měl na mysli Riegl, jakož i muzejník identifikuje hodnotu a uskutečňuje proces hodnocení. Toto hodnocení musí být metodické, to znamená, že v sobě obsahuje jak prvek obecně filozofický, tak oborový (konkrétně znalost dějin umění). Předmět (památká, muzeálie) je současně ukotven jak k systému hodnot, tak ve své fyzické podstatě a jedinečnosti do celku kulturního dědictví. Ačkoliv zde není prostor představit celou teoretickou koncepci podrobněji, [\[26\]](#) její konsekvence jsou zjevné: odehrává se v ní přesun těžiště od instituce muzea k předmětu (muzeálii) a k procesu hodnocení tak, jak činil Z. Z. Stránský. Tyto konsekvence jsou zajímavé i z dnešního pohledu, dokonce natolik, že se nabízí provokativní a polemické srovnání či rozvedení těchto myšlenek do výsledků: jestliže Stránského muzeologii můžeme rozumět jako implicitní polemice se soudobou legislativou (myšlen zákon o muzeích a galeriích č. 54/1959 Sb.) ve smyslu přesunu těžiště z instituce k předmětům – muzeáliím, pak z dnešního pohledu platnosti zákona o ochraně sbírek muzejní povahy č. 122/2000 Sb. (například formulacím

typu *poskytoval standardizovaných veřejných služeb*), tváří v tvář byrokratizaci a manažerismu, tedy principům ovládající dnešní muzejní praxi ve *veřejných* muzeích, se nabízí naprosto nová představa o muzeologii, jež by byla orientována jak vně muzeí (jak tomu bylo u Stránského), tak dokonce i vně muzeálií, jejichž statut zákon „byrokratizuje“ včetně nezbytných nástrojů represe, jež jsou s každou byrokratizací nerozlučně spjaty, a týkala by se výlučně *subjektu* hodnocení: tedy toho, „kdo muzealizuje“, ať je jím profesionální muzejník nebo divák, provádějící hodnotovou operaci tváří v tvář předmětu v muzejní vitríně nebo v katalogu či třeba jen v podobě webové prezentace muzejních sbírek. Je totiž nepochybné, že památka (ve smyslu monumentu i dokumentu), resp. muzeálie by nebyla památkou (muzeálií), kdyby byla vytržena z vazby k vnímání. Byla by naprosto bezcennou věcí. A je tedy nesporné, že muzealitu negarantuje muzejní management, dodržování platné legislativy a mechanismus centrální evidence sbírek či kritéria úspěšnosti a evaluační standardy, [\[27\]](#) nýbrž vždy a všude osoba muzejníka – tak, jak o něm v padesátých letech (sic!) 20. století psal Zdislav Buřival!

Odchylný kurs než Z. Z. Stránský zastával publikačně pilný ministerský úředník Josef Beneš. Jeho početné texty postrádají hloubku; vyznačuje je však naléhavost, apelativnost vyjádření a týkají se objektivních podmínek manifestace muzejního fenoménu v současné společnosti: vědomí existence uvědomování *kulturního dědictví, národního kulturního bohatství* apod. i procesu muzealizace, jež je postavena na principech, které nemohou nepřipomenout hodnotovou systematiku Aloise Riegla (aniž by Beneš Riegla výslovně citoval a aniž by dosahoval hloubky a komplexnosti jeho přístupu). Beneš si byl jako muzejní praktik dobře vědom složitosti a určité neuchopitelnosti celé muzejní problematiky; uvědomoval si například, že muzejní předmět k divákovi nepromlouvá jen ve smyslu poučení o určité sféře lidské aktivity (že nenáleží celku *vědy*), ale že poskytuje také podněty emocionálního rázu.

To, co viděl jako nadřazenou entitu procesu užívání muzejních předmětů, jejich objevování, prezentace, utváření či ochrany, však vždy byla všeobjímající *společnost*. Odtud pak zdůrazňovaná edukativní funkce muzea i funkce muzea jako garanta duchovních, obecně sdílených kvalit života celé společnosti.

V komplikovaném, ba přímo provokativním postavení se ocitla muzeologie po roce 1989. Ačkoliv se rozvinula výuka v Opavě (mj. zásluhou Josefa Beneše) a rekonstruovala se výuka muzeologie v Brně, obor byl často atakován, kritizován, ba přímo zesměšňován. Jestliže *Asociace muzeí a galerií ČR* vzdor existence své teoretické sekce rozvíjí *practicismus*, jehož se obával již v šedesátých letech 20. století Jiří Neustupný, pak vně muzejních struktur, zejména ve vazbě k vysokým školám se muzeologii přece jen daří. Je však nesporné, že se tak děje díky recepci zahraničních příkladů, jak dokládá knihovna Centra pro kulturní dědictví Národního muzea, nebo překlady zahraničních muzeologických textů do češtiny a slovenštiny. Téma muzeologie se tak stalo předmětem intelektuální diskuse (a vskutku spíše diskuse než soustavného studia): uplatňuje se na konferencích, v profilu odborných časopisů apod. V tomto ohledu má jedinečné postavení *uměleckohistorická muzeologie*, což je pojem užívaný na filozofické fakultě MU v Brně v profilu doktorandského studia oboru dějiny umění a vizuálních studií. K tématu takto pojímané muzeologie existuje dnes již početná česká literatura, reagující na zahraniční vzory zejména z anglosaské oblasti. Další oblastí, která se těší zájmu, je muzejní pedagogika a muzejní management a marketing. Jedná se však vždy jen o „podmnožiny“ obecně muzeologického proudu, byť by se stylizovaly do univerzálně pojímané muzeologie. Vskutku obecně formulované muzeologické otázky se musí také odvíjet z obecného základu. Příkladem jedné z cest, jimiž se polistopadové hledání teoretické báze muzeologie odvíjí, skýtá Pavel Douša (nar. 1979), působící v Národním muzeu v Praze. Muzeologii se pokusil formulovat jako humanitní vědu, rozvíjenou na bázi historických věd, zaměřenou

na „*evidování významů, které ostatní vědy nacházejí (...) tak, aby se nevytratily z paměti lidí a společnosti.*“ Základem jeho uvažování tvoří osa minulost – budoucnost a pozice muzea jako paměťové instituce, artikulující nárok na artikulaci vztahu k minulosti prostřednictvím vztahování se k přítomnosti. Tento nárok není direktivní; je otevřen různým perspektivám, variování, hledání, hře, jelikož „*muzeum nepatří věčnosti; je institucí bytostně časovou.*“[\[28\]](#)

Muzeum je *kulturní* fenomén a jako celá kultura, i tento dílčí, uzavřený fenomén se definuje svými dějinami. Proto dějiny muzejnictví a muzeí budou vždy důležité, ne-li určující pro pochopení funkce muzea a jeho měnící se role ve společnosti. V českých zemích lze zájem o dějiny muzeí datovat do první poloviny 20. století, kdy vzniklo několik průkopnických prací. Dějin muzeí se sice tehdy vyčerpávaly výlučně v jubilejních textech, z nichž je zjevné, jakými složitými peripetemi procházely jednotlivá, povětšinou regionální muzea, avšak zaznamenáváme i pokus o syntetičtější výklad. Tento pokus byl učiněn – a to paradoxně –literárním historikem Josefem Hanušem (1862–1941), autorem prací o českém a slovenském národním obrození. Z této perspektivy sepsal na výzvu profesora Jaroslava Golla obsáhlé a vlastně nedokončené pojednání o Národním muzeu, vydané pod názvem *Národní muzeum a naše obrození 1–2* (Praha 1921 a 1923), jež zasadil do širokých souvislostí.[\[29\]](#) Po druhé světové válce se dějiny českých muzeí staly badatelským tématem Jiřího Špěta (1928–2008), autora vysokoškolské příručky dějin českého muzejnictví.[\[30\]](#) Špět se zajímal o období přibližně od obnovení ústavnosti (1860) do první světové války, kdy stupňující se muzejní fenomén, spojený s hledáním forem veřejného života rodící se občanské společnosti, podnítil založení řady muzeí v centrech i ve venkovských obcích.[\[31\]](#) Příležitostně se dějinám muzeí vyjádřil Václav Pubal (1913–1993)[\[32\]](#) a z mladších badatelů zejména Karel Sklenář (nar. 1938), který spojil zájem o dějiny oboru (archeologie) s muzejními dějinami. Sklenář, vzděláním a profesí archeolog a historiograf archeologie, od roku 1965

pracovník Národního muzea v Praze, pojímal dějiny muzejnictví jako součást oborové historiografie, [33] kterou překročil směrem ke komplexnímu pojetí dějin muzejní instituce ve svém obsáhlém pojednání o dějinách Národního muzea (2001). Skryté možnosti, které skýtají dějiny muzeí, pak ukazuje v posledních letech historik Otakar Kirsch, přednášející na Masarykově univerzitě v Brně, který se programově věnuje německému muzejnictví na Moravě a tradicím regionální muzejní práce. [34] Platí tedy to, co platilo vždy: že prostřednictvím četby dějin muzeí a seznámením se se životy muzejníků dávné i nedávné minulosti, s jejich prací, s komplikacemi, jež museli překonávat, i se zapomněním, jež jejich práce provázela, lze nalézt spolehlivé vodítko pro pochopení muzea jako trvalé hodnoty v měnícím se světě.

[1] J. Novotný, *Návod ku sbírání a zachraňování předhistorických památek*, Praha, F. Šimáček 1894. – Posloupnost v Niederlově kariéře byla taková, že dříve byl spjat s muzejním prostředím a teprve odtud přešel do prostředí akademického.

[2] Niederle uvádí jako autority v oboru R. Virchowa, E. von Sacken, F. von Dücker, ruského archeologa J. Garšina aj. Požadavek mezinárodní intelektuální výměny lze vztáhnout Niederlovým vysokoškolským studiím, kdy pobyl v Mnichově a Paříži (1889–1890).

[3] Kliment Čermák, *Výchova v muzeologii*, Věstník československých muzeí a spolků archeologických 1901, s. 173-176.

[4] Václav Vladimír Jeníček, *Několik slov k našemu pracovnímu programu*, ČLM 1, 1903, s. 1-4.

[5] Zdeněk Wirth, *Organizace ministerstva školství a národní osvěty Republiky československé*, Umění 1, 1918–1921, s. 246-253, cit. ze s. 250.

[6] Pavel Šopák, *Jan Hofman – pokus o portrét*, Umění 51, 2003,

s. 108-121.

[7] Ješek Hofman – Jan Roubal – Albín Stocký – Václav Tille – Zdeněk Wirth – Augustin Žalud, *Ochrana památek* 1, Praha, B. Klik 1921, s. 48-55 (Ješek Hofman, *Práce v muzeích*), s. 55-63 (Ješek Hofman, *Muzea vlastivědná*), s. 63-71 (Ješek Hofman, *Sbírky vesnické a školní*), s. 71-77 (Albín Stocký, *Muzea památek pravěkých*), s. 77-85 (Augustin Žalud, *Muzea národopisná*), s. 85-92 (Jan Roubal, *Muzea přírodovědná*). – Hofmanův text též samostatně viz Ješek Hofman, *Vesnická a školní muzea*, Agrární archiv. Časopis pro dějiny venkova 3, 1916, s. 97-106.

[8] Ladislav Lábek, *Nástin praktické muzeologie pro krajinská muzea vlastivědná*, Praha, Národopisná společnost československá 1927.

[9] Karel Guth, *Ochrana památek a muzea*, in: *Pečujme o památky a krásy domova*, Praha 1941, s. 48-52; Fridolín Macháček, *O instalaci našich muzeí*, ZPP 5, 1941, s. 49-50.

[10] Je příznačné, že odpor proti vysokoškolskému vzdělávání učitelů v Československu zazníval především z univerzit. Školy vysokých studií pedagogických vznikly jako nestátní organizace v roce 1921 v Brně a Praze.

[11] Např. Zoroslava Drobná, *Základní kurs pro školení muzejních pracovníků*, ČSM, oddíl věd společenských 122, 1953, s. 227-228.

[12] Srv. Vladimír Denkstein – František Matouš – Karel Tuček, *Musea slouží lidu*, Praha, Orbis 1954.

[13] Zdislav Buřival, *Naše muzejnictví na nových cestách*, ČSM, oddíl věd společenských 123, 1954, s. 177-182, cit. ze s. 181.

[14] Július Kálmán, *Múzejníctvo*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1955.

[15] Jiří Neustupný, *Otázky dnešního muzejnictví*, Praha 1950.

[16] Nahrazování *starožitnického* (resp. oborově vymezeného, tj. archeologického, etnografického nebo uměleckohistorického) konceptu muzejních expozic prezentací „jedné historie“ na bázi marxismu-leninismu, jejíž superioritu v muzejní praxi můžeme dokonce ztotožnit s pojmem *teoretická muzeologie* (oproti *praktické muzeologii*, která by byl tou, jež setrvala ve výměru pojmu muzeologie z muzejní teorie konce 19. století, rozvinuté v německém prostředí), bezesporu souvisí (nebo je alespoň kompatibilní) s atakem marxistických historiků proti vlastivědě, jak se vyjevila v polemice Československého časopisu historického (A. Míka, P. Oliva) vůči Časopisu Společnosti přátel starožitností českých (Josef Pelikán aj.). Budiž zdůrazněno, že bez konsekvencí k situaci soudobého (společenskovědního) muzejnictví připomíná tuto polemiku Josef Hanzal, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha, Karolinum 1999, s. 92-93.

[17] Viz citované dílo Vladimíra Denksteina, Františka Matouše a Karla Tučka.

[18] Jiří Neustupný, *Výuka vědního oboru a muzeologie*, MVP 11, 1973, č. 3, s. 135-146.

[19] Josef František Svoboda, *Zásady českého muzejnictví*, ed. Knihovna Svazu českých muzeí sv. 3, Praha 1949.

[20] R. Suk, *Postgraduální studium etnografie a muzeologie na Karlově univerzitě*, MVP 7, 1969, s. 207-209.

[21] Václav Pubal, *Muzejnictví v jubilejním roce*, MVP 3, 1965, č. 2, s. 65-67.

[22] Jiří Neustupný, *K univerzitní výuce muzeologie. Z diskuse na sympoziu muzeologické katedry v Brně*, MVP 3, 1965, č. 2, s. 91-93.

[23] Tento antiinstitucionalismus lze chápat jako implicitní polemiku s padesátými lety, jejichž produktem byl zákon o muzeích a galeriích č. 54/1959, zrušený 12. května 2000.

[24] Josef Beneš, *Stránského úvod do muzeologie*, MVP 11, 1973, s. 208-209. – Je příznačné, že problematika axiologie se objevovala již po druhé světové válce, (Mirko Novák, *Hodnoty a dějiny*, Praha 1947), ale tento impulz nebyl pro tehdejší muzeologii naprosto využít.

[25] V roce 1969 kriticky konstatoval, že „v muzejní teorii se speciálně otázkou předmětu dosud nikdo nezabýval.“ Cit. dle Zbyněk Z. Stránský, *Existenční otázka našeho muzejnictví*, Muzeologické sešity 1, 1969, s. 9.

[26] Viz Ivo Hlobil, *K otázce teorie památkové péče*, Umění 27, 1979, č. 3, s. 207-214.

[27] Lze spatřovat přímou úměru mezi manažerismem, dehumanizujícím muzejní práci, a mezi nastolováním hrůzných ukazatelů úspěšnosti, pro něž nedávno plédovala Simona Juračková, *Co je úspěch? Otázka volby kritérií při hodnocení výstav*, in: 66. Bulletin Moravské galerie v Brně, Brno, s. 40-51; naivitu jejího počínání, jakkoliv opřenu o zahraniční autority, v připojené anketě, vedené s řediteli muzejních institucí, odhalily brilantní odpovědi Milana Knížáka, Pavla Zatloukala a Heleny Koenigsmarkové.

[28] Pavel Douša, *Muzeologická prolegomena. Konstrukce a výklad vybraných problémů muzeologie pro potřeby historických věd*, Opava, Slezská univerzita 2008, autoreferát rigorózní práce, rozmnoženo. – Z dalších autorových textů Pavel Douša, *Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989*, Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce 49, 2011, č. 1, s. 3-14.

[29] Karel Sklenář, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha, Paseka 2001, s. 8-9.

[30] Jiří Špét, *Přehled vývoje českého muzejnictví. I. Do roku 1945*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství pro FF UJEP v Brně 1979. – Ke Špétovi zejména Jan Dolák – Marie Gilbertová, *Historik Jiří Špét – život a dílo*, Brno, Masarykova univerzita 2010.

[31] Jiří Špét, *Ke vzniku a programu našich nejstarších regionálních muzeí 1-2*, MVP 10, 1972, č. 1, s. 12-23, č. 2, s. 87-92.

[32] Václav Pubal, *Zakládání uměleckoprůmyslových muzeí a jejich výchovná a vzdělávací činnost*, in: Acta regionalia – sborník vlastivědných prací, Praha 1965, s. 56-67. – Stručný bibliografický viz Jiří Špét, *Šedesátka Václava Pubala*, ČNM, historické muzeum 142, 1973, č. 1-4, s. 89-91.

[33] K regionálnímu muzejnictví se vztahuje např. Karel Sklenář, *Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklórní archeologie*. Praha 1999.

[34] Např. Otakar Kirsch, *Reflexe muzejní problematiky na stránkách časopisu Pravěk v letech 1903–1912*, in: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010, s. 661-672.; Týž, *Julius Leisching, a jeho podíl na organizaci muzejnictví v Předlitavsku*, Studia historica Brunensia 57, 2010, č. 1, s. 15-29; Týž, *Participace židovské komunity na rozvoji německomoravského muzejnictví na příkladu Alfreda Fischela a Huga Iltise*, in: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 5. listopadu 2008, Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2009, s. 104-124; Týž, *Formy spolupráce českých a německých muzejníků (na příkladu Moravy)*, in: Identita versus integrita. Spolužití Čechů, Němců a Židů (nejen) v oblasti Šumavy a Českého lesa. Příspěvky z mezinárodní konference 25. – 26. dubna 2007 v Hartmanicích u Sušice, Plzeň 2007, s. 171-178.